

**Тодор Балкански (София, България),
Кирил Цанков (Велико Търново, България)**

БЪЛГАРСКИ СЕЛИЩНИ ИМЕНА ОТ БУЛГАРСКИ ПРОИЗХОД*

В рамките на научноизследователския проект **“Тезаурус на българската топонимия – неизчерпаем източник на информация за културно-историческо минало и народностна идентичност”**, разработван от Центъра по българска ономастика „Проф. Николай Ковачев” при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий”, особен интерес представлява българската ойконимия, значителна част от която е свързана с неславянския компонент на българската народност.

Темата е дискуссионна, тъй като винаги могат да се намерят опоненти, които да изразят съмнение: именно от български произход ли са въпросните ойконими, или са следа от езика на някой друг тюркоезичен етнос (кумани, татари, узи, печенег и др.), които са кръстосвали Югоизточна Европа през средновековието. И изобщо тюрки (тюркоезични) ли са българите (прабългарите), или са с друго потекло. Напоследък печели привърженици версията, че българите са индоевропейски народ и че техният произход трябва да се търси сред персийските племена (вж. напр. Войников 2009: 326) Намират се и лингвистични доказателства за това – персийски елементи в езика на предполагаемите останки от езика на Аспаруховите българи, макар че и други тюркски

*Докладът е прочетен на XXVII-та международна конференция по ономастика, проведена на 8-12. IX. 2010 г. в гр. Олщин, Полша, но поради несъгласуваност между авторите не е публикуван в сборника от конференцията.

езици, включително и самият турски език, са силно повлияни от персийския.

Преди да продължим, се налагат и някои терминологични уточнения. Първото се отнася за разграничението между *българи/български* и *булгари/булгарски*, което се налага напоследък в съвременната българистика и което би могло да остане непонятно за недобре владеещите български език, още повече че е невъзможно да се осъществи в западнославянските езици, туй като в тях названията *булгари*, *булгарски* са „заети“ за назоваване на съвременните българи.

Етнонимът *българи* и определението *български* се отнасят за българския народ на съвременния етап от неговото съществуване, а в исторически план – за консолидираното население на българската държава след формирането ѝ на Балканския полуостров.

Булгарите, известни и като *прабългари*, са този компонент от българския народ, който има многовековен самостоятелен живот преди срещата със славяните и който в исторически план изиграва организираща роля при формирането на българската държава на Балканския полуостров, наричана и Славяно-българска.

Второто уточнение е за термина *българска езикова територия*. Това е термин, използван в исторически аспект и отговарящ на територията, заемана от подвижните граници на Българската държава (каганат, царство) в средновековието, респективно на границите на българския етнос, чиито крайни точки днес са: *малопреспаните*, *голубърдените* и *гџраните* в Албания, на *џполците* и *срџдчаните* в Косово, на ахряните и торбџшите в Македония и в Беломорска Тракия, на *кримските*, *украинските* и *молдовските (бесарабските) българи*, на дебългаризираните *русџни* в Задкарпатието, на *секуите*, *чангџите*, вече напълно унгаризирани, в Трансилвания и на *карашевците (карашовените)* и *свинџчаните* в Банат, както и малкото българи *тимочани*, останали неповлашени в Северозападните покрайнини (Неготинско в днешна Сърбия).

Третото уточнение е екстралингвистично: тази българска езикова територия, на която се формира предимно топонимия с

български славянски характеристики, съвпада с комитатите на българската държава на Балканите – първо Каганата България, после Царство България. Комитатите са територии на българските племена, чиито гарнизонни селища носят имената на съответните племена, племенни колена и родове. В този аспект българската топонимия по историческата българска територия е най-слабо проучената тема на българистиката и българистиката изобщо, за разлика от Поволжието, Средна Азия и Кавказ, където българската ойконимия е в напреднала фаза на проучване от местни изследвачи (срв. част от огромната литература по темата: Гарипова 1989; Гусейн-заде 1989; Закиев 1998; Закиев, Кузмин-Юмануди 1993; Байчаров 1989; Хабичев 1971 и др.).

Темата обаче определено се пренебрегва от изследвачите на руската ойконимия в същите тези региони, която наследява ойконимния фонд на българските селища, създадени в периода на България, Златната орда и Казанското Ханство. Добра илюстрация за това е липсата на български ойконимен оригинал в книгата на В. П. Нерозняк „Названия древнеруских городов (Нерозняк 1983; вж. и рецензията за този труд на Мароевич 1985).

В изследванията по румънска ойконимия, както и в трудовете по румънска история се игнорира българската ойконимия на територията на късното Влашко господарство, създадено върху езиковата територия на Втората българска държава (вж. напр. Йордан 1963). За сметка на това българското ойконимно присъствие в Банат и Трансилвания е добре представено в трудовете на унгарски автори (напр. Киш 1980).

Българското езикознание пристъпи към проучване на българските следи в съвременния славянски български език съвсем неподготвено в българистиката, за чието съществуване дори и не подозираше. Така в резултат на това еkleктическо разбиране се постанови невероятната теза за присъствието само на десетина думи в езика на съвременните българи, останали от езика на българите, която се изгради с авторитета на акад. Ст. Младенов и понататък се преписваше във всички съчинения по историческа лексикология на българския език.

Първият български езиковед, който направи плах опит да идентифицира български ойконим с българско потекло, бе Иван Манолев (Манолев 1923: 23), който свърза селищното име *Гостун* в Неврокопско с ханското име *Гостун* в Именника на българските ханове. Формата е регистрирана *Густун*, като е възможно неудареното *у* от първата сричка да е редуцирано. Интересно е, че тази бележка за ойконима *Гостун* не е цитирана нито от К. Попов в неговото изследване за местните имена в Разложко (Попов 1979), нито от М. Москов в книгата му за Именника на българските ханове (Москов 1988).

За първи път корпусът от български ойконими в българската ономастика е представен, макар и в ограничена степен, от един археолог и ономаст – Васил Миков (Миков 1943: 85). Като български той определя ойконимите: *Тамбарàсце* в Шуменско, *Кàраиш*, Врачанско, *Баткùн* в Пазарджишко, *Вардìм* в Свищовско, *Крагуї* в Плевенско.

Комплексно търсене на българска ойконимна основа в българската топографска номенклатура се начена с уточняването на основните етноразличителни черти на българския език по отношение на хунската му основа и респ. на тюркските съответствия. В този аспект са приносите на Моско Москов за имената *Бохот*, *Бутан*, *Кумарица*, *Горна и Долна Турган*, *Бусманици*, *Малкач*, *Микре*, *Азманите*, *Дерманци*, *Торос* и др. (за библиография вж. в Съпоставително езикознание, № 3–5, 1981, с. 192 и сл.). на Борис Симеонов: *Шабла*, *Абоба*, *Осмар*, *Каспичан*, *Мадара* и др. (Симеонов 2008).

По-различен подход е приложен от Тодор Балкански, един от авторите на този доклад. Накратко: търсенето на българска ойконимия се основава на безизключителната българска практика българските селища да носят имената на български племена, племенни колена и родове. Така в резултат от проучването на корпус български етноними се установява ойконимната метонимия като процес в историческата семантика на български етноними от посочената българска езикова територия, срв. част от проучените имена: *Караиш*, *Рукър*, *Сибиу*, *Брашов*, *Шкей*, *Секуй*, *Секели* и

стотици други в Банат, Трансилвания и Влашко (Балкански 2010), *Комрат*, *Чадър* (в Молдова) (Балкански 2009), *Мадара*, *Каспичан* (в Шуменско, България) и др. (Балкански 1993–1994), *Надор Фехервар* (Балкански 1992) и др.

По-долу следват селищни имена от етнонимни български основи, издирени и идентифицирани като български из българската езикова територия съобразно с установената методика. От огромния корпус български имена тук се представят само такива, които покриват различни точки от историческата българска (и българска) езикова територия.

Имената са подредени в азбучен ред, който на места, когато следва име със същия произход като предходното, се нарушава.

Алаг, унг. *Alag*, след 1950 г. присъединено към селището *Dunakeszihez*, Унгария, с неетнонимни тълкувания при Киш 1980: 44.

Аптар Азак : **Аптаразак**, днес Друмево, Шуменско. Безспорно с български ротацизъм от *Антал*, български етноним *антал* : *абдал*; повече за него при Баскаков 1971: 103.

Арчар, Видинско. Името се етимологизува сравнително коректно по латински ойконимен оригинал *Рациария*, като фонетичните основания за това са неубедителни (вж. литературата по темата при Дуриданов и Андреева 1980: 348). Името обаче точно отговаря на българското племенно име *арчар*, с *ар* ‘народ, племе’ и тотем *арч*, арм. *арч* ‘мечка’.

Бадай, колибак (махала) към с. Аврам Янку в района на Клуж, Трансилвания; Бадай, колибак към село Гросури в района на Хунедоара, Банат (и двете при Сучу 1967). Формата е метатезирана от *Абдал* с румънски преход *л* : *и* (XVI в.).

Бай, бивше българско село в района на Тулча, Северна Добруджа (днес в Румъния), тълкувано в румънската ономастика като производно от *baie* ‘баня’. По българско племе *бай*, представено при Кузеев 1960: 64.

Бай, колибак (махала) на с. Видра в района на Клуж, Трансилвания (Румъния).

Бая, село в Банат, в района на Арад (Румъния).

Вàя : **Вая кьòй**, днес Долно Езерово, Бургаско, с различни неетнонимни етимологии в местното краезнание. Всъщност, с гръцко *в* : *б* (срв. *Вулгари*, село в Малкотърновско, вм. *Българи*).

Балвàн, село във Великотърновско, тълкувано неетнонимно при Ковачев 2001: 80. По име на българско племе *балван* : *балаван*, по което е и каменната баба *балванъ* в старобългарския език.

Балван, село в Щипско (Македония).

Боловани, село в окръг Дъмбовица в Мунтения, Румъния, с българско окане.

Балванус, сега унг. *Bálványosvár*alja, рум. *Ungusaș* – селище в района на Деж, окръг Клуж, Трансилвания, с първа регистрация през 1291 г. *Balvanus* (Сучу 1967: 218).

Балваниусчаба, сега румънско *Чаба* (*Seaba*) – село в района на Клуж, Трансилвания. По двоен български етноним; *балван* и *чу оба*, като се разчита ‘род чу на племето *балван*’.

Болванский городок, сега *Никулинцы*, селище по поречието на р. Вятка в Русия, където ще да е имала колонии част от племето, останала при волжките българи.

Осмàр, Шуменско. Досега са правени неетнонимни етимологии на името. Всъщност по българското племенно име *аспар* с редовното за българския език предаване на българското коренно *а* : *о* (срв. *кард* : *корд*, *Асен* : *Осен* и под.). Повече при Балкански 2009).

Осма, селище в Крим (Украйна), чието име е записано в стария Чоюнски Бешпаре кадалък на Кримското ханство (Бушаков 2003: 190). С българско редуване *б* : *п* : *м* и без етнонимното *-ар*, често в българската ойконимия.

Халахойда, колибак, сега квартал на Габрово – по българския етноним *алак ойда* (повече при Балкански 2005: 60).

Чòба, село (до 1969 г.), сега в състава на гр. Брезово, Пловдивска област. По името на българското племе *чоба* : *чобот*.

Чоба (Турска Чоба), изоставено село близо до Пловдив.

Чоб, дн. рум. *Sibi*, село в района на Търгу Муреш, Трансилвания.

Чоботани, унг. *Csobotany*, рум. *Ciobotani*, колибак (махала) до Стинчени в района на Топлица, Муреш, Трансилвания (Сучу I: 149).

Шкей, квартал на Къмпунг Лунг, Влашко, Румъния. По деформатив на българския етноним *есегел*, унг. *sekely*, бълг. *секули*. Повече при Балкански 2010 (вж. Азбучника).

Шкей, село в Молдова (Бесарабия), на чието място е днешният град Кахул. Регистрацията е в документ от 1503 г.: „(село) Шкей, до устието на (река) Фрумоаса” (Еремия 1970: 187); неоснователно по лат. *sclav* : *slovene* като име за българите.

Така посоченият списък може да бъде продължен с други имена, но това ще стане след по-нататъшни проучвания не само на ойконими, но и на топоними, хидроними и др. ономастични единици от цялата българска историческа езикова територия.

ЛИТЕРАТУРА:

- Байчаров 1989:** С. Я. Байчаров, Древнетюркские рунические памятники Европы. Ставрополь, 1989.
- Балкански 1993–1994:** Т. Балкански. Етнонимен прочит на български селищни имена. – Бълг. език, кн. 4, 1993–1994, с. 348–359.
- Балкански 1992:** Т. Балкански. Към българската ономастика на Белград. – Език и литература, кн. 6, 1992, с. 114 и сл.
- Балкански 2005:** Т. Балкански. Българският цар Ивайло в светлината на езиковата археология. В. Търново, 2005.
- Балкански 2009:** Т. Балкански. На пусто пладне. В. Търново, 2009.
- Балкански 2010:** Т. Балкански. Българите от другата страна на Дунав. В. Търново, 2010.
- Баскаков 1971:** Н. Баскаков, Этнонимы древних тюрков Восточной Европы и чувашский язык. – В: Этимологические исследования по чувашскому языку. Чебоксари, 1971, с. 103 и сл.
- Бушаков 2003:** В. Бушаков, Лексичний склад історичної топонимії Криму. Київ, 2003.
- Войников 2009:** Ж. Войников, Етногенеза и миграции в Евразия през древността и ранното средновековие и мястото на древните българи в тях. С., 2009.

- Гарипова 1989:** Ф. Гарипова, Топонимические названия Среднего Поволжья, восходящие к болгарскому периоду. – В: Советская тюркология, №3, 1989, с. 68–78.
- Гусейн-заде 1979:** Али Гусейн-заде, Доогузские этнопонимы Кавказа. – В: Топонимика на службе географии. М., 1979, с. 128–136.
- Дуриданов, Андреева 1980:** Ив. Дуриданов, С. Андреева, Библиография на българската ономастика 1940–1970. С., 1980.
- Еремия 1970:** А. Еремия, Нуме де локалитэць. Студиу де топонимие молдовеняскэ. Кишинэу, 1970.
- Закиев 1995:** М. Закиев, Татары. Проблемы истории и языка. Казан, 1995.
- Закиев 1998:** М. Закиев, Тюрки-татар этногенезы. Казан-Москва, 1998.
- Закиев, Кузьмин-Юманеди 1993:** М. Закиев, Я. Кузьмин-Юманеди, Волжские болгары и их потомки. Казан, 1993.
- Йордан 1963:** I. Jordan, Toponimia Romaneasca. București, 1963.
- Киш 1980:** L. Kiss, Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest, 1980.
- Ковачев 2001:** Н. Ковачев, Местните имена във Великотърновско. В. Търново, 2001.
- Кузеев 1960:** Р. Кузеев, Родо-племенный состав башкир в XVIII в. – В: Вопросы башкирской филологии. М., 1960, с. 64.
- Манолев 1923:** Ив. Манолев, Аспаруховско-български следи в езика ни. С., 1923.
- Мароевич, Нерозняк 1985:** Р. Мароевич, В. П. Нерозняк. Названия древнерусских городов (Рецензия). – Этимология. М., 1985: 183 и сл.
- Миков 1943:** В. Миков, Происход и значение на имената на нашите градове, села, реки, планини и места (ч. Прабългарски и печенежко-кумански имена). С., 1943.
- Москов 1988:** М. Москов, Именник на българските ханове. С., 1988.
- Нерозняк 1983:** В. П. Нерозняк. Названия древнерусских городов. М., 1983.
- Попов 1979:** К. Попов, Местните имена в Разложко. С., 1979.

- Симеонов 2008:** Б. Симеонов, Прабългарска ономастика. С., 2008.
- Сучу 1967:** С. Suci, Dicționar istoric al localităților din Transilvania, vol. I, II, București, 1967.
- Хабичев 1971:** М. А. Хабичев, Карачаево-балкарское именное словообразование. Черкесск, 1971.